

Димитър Попов

ТРАКИ

София, 2011

Всички права запазени. Нито една част от тази книга не може да бъде размножавана или предавана по какъвто и да било начин без изричното съгласие на „Изток-Запад“.

© Димитър Попов, автор, 2011
© Издателство „Изток-Запад“, 2011

ISBN 978-954-321-869-1

ТРАКИ

исторически и културен обзор

Димитър Попов

Монографии от същия автор

Тракийската богиня Бендида. София, 1981 („Наука и изкуство“)

Залмоксис. Религия и общество на траките. София, 1989 (УИ „Св. Климент Охридски“)

Богът с много имена. София, 1995 (ИК „Свят – Наука“)

История на стария свят. София, 1997, 1998, 2001 (АИ „Проф. Марин Дринов“)

Тракология. София, 1999 (ИК „ЛИК“)

Древна Гърция. История и култура. София, 2000; 2009 (ИК „ЛИК“)

Тракийска цивилизация. Траките – общество, политика, култура. Белград, 2000 („Геопоетика“)

Древен Рим. История и култура. София, 2002; 2009 (ИК „ЛИК“)

Древни общества и култури. София, 2004 (ИК „ЛИК“)

Тракийските царе. Поведение и превъплъщения. София, 2007 (ИК „ЛИК“)

Древна Тракия. История и култура. София, 2008 (ИК „ЛИК“)

Гръцките интелектуалци и тракийският свят. София, 2010 (ИК „ЛИК“)

Тракийска религия. София, 2010 (ИК „ЛИК“)

СЪДЪРЖАНИЕ

Въведение	9
------------------------	----------

ГЛАВА ПЪРВА

Произход на траките	17
----------------------------------	-----------

1. Етногенетични хипотези..... 19
2. Наименованието „траки“ 25
3. Тракийска диаспора 29
4. Социално-политическа действителност 30

ГЛАВА ВТОРА

Тракийската народност	35
------------------------------------	-----------

1. Демографско състояние 35
2. Историческа география..... 38
3. Социална структура 46
4. Ранни династически домове 50

ГЛАВА ТРЕТА

Траките и моретата	61
---------------------------------	-----------

1. В началото 62
2. Гръцка колонизация на тракийското егейско крайбрежие..... 64
3. Гръцка колонизация на тракийския херсонес и на пропontiда..... 68
4. Гръцка колонизация на Евксинския понт 71
5. Обща характеристика 73

ГЛАВА ЧЕТВЪРТА

Одриска държава	81
1. Възникване и уредба	81
2. Управление на Терес I и на Спарадок.....	87
3. Управление на Ситалк и на Севт I.....	91
4. Управление на Медок (Амадок) и на Севт II.....	97
5. Управление на Хебризелм и на Котис I	104
6. Децентрализация и сепаратизъм	113
7. Експедиции на Филип II и на Александър III Велики	117

ГЛАВА ПЕТА

Тракия и траките до края на III в. пр. Хр.....	123
---	------------

ГЛАВА ШЕСТА Траки и римляни..... 131

1. Римска експанзия и тракийска съпротива	131
2. Последни династически домове.....	142
3. Тракийски римски провинции.....	157
4. Варварски нашествия	167

ГЛАВА СЕДМА

Всекидневен живот	177
1. Селищна система.....	178
2. Външен вид и поведение.....	183
3. Военно дело	185
4. Положение на жената	190
5. Богатства и съкровища	192
6. Обмяна на дарове	199
7. Пиршества и угощения.....	206
8. Погребения	214
9. Език и музика	217

ГЛАВА ОСМА

Вяра и божества	221
1. Тракийски орфизъм	221

---

2. Учение за безсмъртието	226
3. Велика богиня-майка	235
4. Върховен бог	243
ГЛАВА ДЕВЕТА	
Изображенията говорят	257
1. Развитие на изкуството	260
2. Семантика на сцени и сюжети	271
ГЛАВА ДЕСЕТА	
Наследено от траките	297
1. Постановка на проблематиката	297
2. Ономастични данни	301
3. Крали Марко и самодивите	303
4. Паганистични реликти в обичайно-обредната система	310
5. Кукери и нестинари	318
Основна литература	325

ВЪВЕДЕНИЕ

Направлението за изучаване, обясняване и оценяване на тракийската история и култура от прехода между каменно-медната и ранната бронзова епоха (втората половина на IV хил.пр.Хр.) до създаването на Дунавската българска държава през 681 г. се обозначава в науката с термина тракология. Естественият център за нейната поява и развитие е България, защото сърцето, в което съзряват и пулсират върховите моменти в оформянето, генезиса, живота и характера на тракийския етнос и на неговата култура, са днешните български земи и още по-точно областите от р. Дунав до Егейското крайбрежие и прилежащите му острови.

Те образуват ядрото на тракийската диаспора. В своето историческо съществуване тя се разпростира върху обширна територия. През различните периоди това разселване обхваща още земите от Карпатите до р. Дунав, райони на Мала Азия, покрива и зони на Северното Черноморие, Кавказ, Подунавие, различни пунктове на Източното Средиземноморие, а също така и от Двуречието, Египет, Северна Африка и римските провинции. Последните места бележат периферията на тракийската диаспора.

Закономерното околосекуларно развитие на проблематиката показва, че към днешна дата в основата ѝ стои взаимодействието и взаимопроникването на културите на различни етноси на фона на историческите процеси в Югоизточна Европа. Този е пътят, по който тракологията започна да се очертава като съществен дял от общата индоевропеистика и като ключово направление в междудисциплинната палеобалканистика.

От една страна, изследването на древна Тракия и на траките спомага за разбирането на големите и синтезни исторически процеси и явления по отношение на сродните етнокултурни общности в контактните зони. От друга страна, взаимодействията със скити, пеласги, македони, илири, елини, римляни и т.н. допринасят за изясняването на характеристиката на социално-икономическата, държавно-политическата и културно-идеологическата структура на тракийския свят на различни равнища.

Показателно е, че контактите и взаимодействията не се ограничават в краткотрайни или еднократни размени на информация, а са продължителен процес, който обхваща големи периоди от древността. От тази позиция именно разглеждането на древна Тракия и на траките в контекста на общоисторическото развитие на сродните етнокултурни общности в Югоизточна Европа, Мала и Предна Азия, Елада, Егейския свят и Средиземноморието въобще, като многосъставен, синкретичен, но и исторически единен ареал, може да определи ролята, мястото и значението им в индоевропейската проблематика, във формирането на палеобалканските и на другите европейски народи.

Проблематиката има и втора, не по-маловажна страна. Тя се свежда до приемствеността между античността и средновековието. Самият анализ на живота и на развитието на българските земи през древността е с първостепенно значение, тъй като българската държава е приемник на заварената тук късноантична, пъстроцветна, многосъставна историческа мозайка, в която тракийското население е с голяма стойност.

Безспорно е и обстоятелството, че тракийското наследство се влива и е съставен елемент във формирането на средновековната българска култура. Дълбоките корени на българския народ и своеобразието на развитието му през вековете се крият в историческата приемственост, която предполага богатия и стремителен възход на България през средновековието и през по-новите времена до съвремението.

В тази обстановка основната задача на изложението е да представи общ, но и сравнително подробен обзор на историческото и на културното развитие на тракийския етнос.

Историческото развитие на траките като географско и етно-демографско единство на племена с еднаква или поне сходна социално-икономическа, държавно-политическа и културно-идеологическа характеристика се разделя най-общо на шест периода.

Първият период обхваща времето между средата на IV или началото на III хил.пр.Хр. докъм 2300–2200 или 1900 г.пр. Хр., т.е. той се разполага от края на каменно-медната и през т.нар. ранна бронзова епоха. Началната организация на икономиката и на селищния живот, която се съпровожда от започваща диференциация в недрата на патриархално-родовата община, показва, че родообщинните отношения достигат степента на антагонистично разслоение с признаци на съсловно деление. Сега изникват и най-древните държавни институции – признаци, с които начева държавообразуването. Описаните процеси са в сила за цялата тракийска територия между Северозападна Мала Азия и Карпатите.

Вторият период е от 2300–2200 или 1900 г.пр.Хр. докъм 1300–1200 г.пр.Хр., т.е. той се разполага през средната и късната бронзова епоха и е най-ясно изразен през втората половина на II хил.пр.Хр. През тези времена отчетливата съсловно-класова диференциация довежда до ярка антагонистична структура. На този фон израстват и фигурите на племенните вождове – предводители. Както в Мала Азия, така и в Европа, сега, изглежда, се осъществява преходът към съседско-териториална община и преминаването на държавните образувания към обединения от раннокласов тип.

Третият период покрива времето от 1300–1200 г.пр.Хр. до края на VI в.пр.Хр., т.е. той съвпада с началото на желязната епоха, когато навсякъде по обширната територия на тракийската диаспора и в европейските, и в малоазийските ѝ части се извършват коренни промени, предизвикани от масовото навлизане на желязото в производството. Усилването на ритъма на обществените явления довежда и до създаването на първите големи тракийски държавни организации.

Четвъртият период се разполага от края на VI до края на III в.пр.Хр. Той разкрива как раннокласовото общество се

стабилизира и води към апогей в културните и политическите изяви, специално на Одриската държава до средата на IV в. пр. Хр. Заедно с това периодът показва и картината на характерната децентрализация в рамките на царството и на по-силните династически домове.

Петият период е с граници от края на III в. пр. Хр. до началото на II в. сл. Хр., т.е. той съвпада с началото на римското нашествие на Балканския полуостров и завършва с покоряването на Дакия от император Траян – с окончателното включване на тракийската диаспора в римската провинциална робовладелска система. Раздробяването и изчезването на местните държавни организации и династии е вече реален факт, а всички тракийски земи попадат в рамките на организираните балкански римски провинции Македония, Мизия, Тракия и Дакия.

Шестият период започва от началото на II в. и стига до условната граница VI в., т.е. той приключва с окончателното настаняване на славяните в Карпато-Балканския район. Най-важни са етническите промени с техните характерни особености за различните зони, където траките вече се превръщат в неотделима съставка на местното късноантично население.

Същевременно културата на траките процъфтява на териториите на различните местни държавни организации и на отделните династически домове, въпреки че в същия ареал понякога се наблюдават и чужди етнически съставки. Такива са гърците, които остават повече или по-малко затворени в колониите си по крайбрежията, такива са скитите, персите, македоните и келтите, чието присъствие тук е по-скоро мимолетно, и накрая римляните, когато културата се унифицира и се превръща в международно явление.

Всъщност за тракийска култура може да се говори със сигурност едва от края на бронзовата епоха – XVI–XII в. пр. Хр., когато за обширната географска зона постепенно започват да се налагат термините „Тракия“ и „траки“, засвидетелствани най-рано от Омир в района на протоците. Разбира се, тя е в непрестанно взаимодействие с изредените вече съседи, както и с други, а взаимната размяна на ценности и опит е непрекъснат процес.

Настоящото изложение приема убедително защитената постановка, според която културата се схваща като поведение, а цивилизацията като достигнат резултат, защото именно активното поведение спрямо обществото и природата създава една устойчива система от комуникационни, познавателни, естетически и нравствени ориентири. При това положение самата култура натрупва, съхранява и предава елементите на тези системни отношения. В безкнижовните общества (каквото безспорно е тракийското), в които идеите преливат и се превъплъщават, тя е средство за възпитание на установени и на трайни – на вечни ценности.

В тази обстановка първият проблемно-тематичен изследователски кръг се отнася до всекидневието на траките, до техния начин на живот, до бита им, т.е. до тяхното място, роля и значение за индоевропейската общност въобще и за Европейския Югоизток в частност.

Вторият кръг от проблеми е в пряка връзка с първия и обхваща сферата на митологията и религията – въобще на идеологията. Не бива да се забравя фактът, че писаните документи са предимно гръцки и римски и не е останало нищо пряко от самите траки. Нещо повече, от устния фолклор не може да се долови ясно какво точно гръците вземат от тях и какво добавят от себе си или изтълкуват поради рационализма си по свой начин.

Не по-маловажен е въпросът какъв е начинът да се отдели старото от новото в елинската традиция, понеже както култовете, така и митовете се обогатяват с течение на годините и на вековете, допълват се откъм мотиви и идеи, развиват се, усложняват се смислово или иконографски. В този смисъл задължителната интегралност на тракийската религия с елинската, където собствената изява е силно заличена, явно е априорна и методологически погрешна констатация, която не може да се приеме. Сега проблемът не е за търсенето на еталони или на модели за сравнение, за възклицания през изкуствено обявени за „чудеса“ феномени, а за прецизен анализ на наличната информация.

Естествено, съпоставките между двете общности ще се правят и занапред, но те ще са по-скоро диахронни, отколко-

то синхронни и ще се извършват в обхвата на понятието трако-пеласгийска етнокултурна общност. По този начин много вярвания и безименни персонификации, които проникват в Източното Средиземноморие, ще се преосмислят в атмосферата на тази общност, а впоследствие ще се наследят от елините, за да изградят те своя подреден и неанонимен пантеон, кодифициран едва през V в. пр. Хр. Фактът, че религиозните реалности принадлежат и се вписват в една или друга социално-икономическа, държавно-политическа или етнокултурна среда показва, че те не престават да са исторически, винаги са във връзка с историята, а самото им изследване се свежда в крайна сметка до изучаването на религиозните и на митологичните факти в техните исторически отношения.

Третият тематичен кръг обхваща проблематиката на тракийското изкуство, на единствения – поне за момента – автентичен „тракийски език“ и по-точно на смисловия прочит на съдържанието на социално-политическите му внушения. Поради безписмеността и безкнижовността на траките този път на преден план изпъкват теоретичните постановки за анализа и интерпретациите на които и да са образи, сцени и композиции като принципно отражение на местния светоглед.

Първата позиция сега е как да се разгадае тяхната сложна семантична натовареност, където често няма нито размерено повествование, нито възможност за разгърнато митологично или епично действие. Изглежда, най-вярното решение се крие в присъщото на епохата митопоетично мислене като универсален подход за претворяването на цялостната картина за света, към общия модел за хармонизирания космос.

При него целта на майстора е не дословното копиране и възпроизвеждане на образите на обекта такива, каквито ги виждат очите, а търсенето и пресъздаването на идеята за тях. Далеч от всичко частно и индивидуално, то не е абстрактно-логично или понятийно. Неговият език е метафоричен и има задачата да провокира ред асоциации у зрителите. Понякога поливалентността на неговата натовареност се усложнява поради синкретизма и полисемантизма на образите, които участват в отделните сцени.

Втората позиция е, че в дългия процес на взаимодействията в Тракия се усвоява не толкова митологичното, а символичното съдържание на изображенията. При това синкретизмът при трактовките съвсем не е равен на преките заимствания. Напротив, възприема се само и единствено това, което отговаря и характеризира собствените идеологически концепции, а и то самото веднага се подлага на реинтерпретация в същия дух. За текста на тази система е важна устойчивостта на отделните елементи в съчетание при изграждането на композициите, където те фиксират ритмичното налагане на формули със собствено смислово съдържание, което има широк диапазон на значенията.

Четвъртият тематичен кръг е обвързан с първите три и обхваща проучването на античното – на тракийското езическо наследство в българската култура. Той е още по-важен днес, когато е ясно, че историята на културата е по-стара от историята на държавата. Този път на преден план изпъква направлението историческа етнология и цялата сложност на проблематиката, която произтича при срещата между нелитературната и литературната действителност, при сблъсъка между безкнижовните общества и въздействието на една книжовна сред.

Точно изследователското направление „историческа етнология“ търси следите на тракийската старина по пътя на приемствеността между античността и средновековието, между късноантичната и българската средновековна култура. В редица случаи тези езически следи са остатъци от синкретизъм на белези, на отлики и на предимства на повече от един културен кръг. В Югоизточна Европа тяхното пресичане се извършва между безписмени общности, каквито са тракийската, славянската и българската, и писмени култури като старогръцката, латинската, византийската.

Тук работата с изворовия материал е много деликатна, защото белезите на паганизма могат да са не само от тракийски, но преди всичко от славянски и от български произход. Ето защо например не толкова на отделните атрибути или действия при изповядването на култа или на празника, колкото по съвкупността на характерните им черти в обичайно-обредната практика следва да се съди за тяхната принадлежност.

Изредените проблемно-тематични изследователски кръгове, които взаимнообвързват всекидневието, религията, изкуството и наследството на траките, съставят тетрадата, която е в основата на активното поведение на местното население и следователно са същината на тракийската култура.

ГЛАВА ПЪРВА

ПРОИЗХОД НА ТРАКИТЕ

За целия античен свят преходният период от родовообщинен строй към ранни държавни образувания има в основни линии ако не еднакво, то поне сходно съдържание. Тази практика се проявява и в Тракия и се развива в хода на етногенетичните процеси. Същинското им начало, което довежда до обособяването на балканските племенни общности (в това число и на тракийската), лежи в т.нар. преходен период между каменно-медната и бронзовата епоха, т.е. то се разполага през столетията от средата или от края на IV и началото на III хил.пр.Хр.

В историко-географско отношение Балканският полуостров е тясно свързан със земите на Предна и Мала Азия, с Кавказко-Черноморския басейн и именно тези зони имат важно значение в общата теория за произхода на индоевропейците. Проблематиката е изключително сложна, тъй като основният въпрос, след като е сигурно, че траките са индоевропейци, е дали въобще индоевропейското население идва отнякъде или това е население, което добива белезите на индоевропейската култура в Европа. Ето защо към днешна дата изглежда прибързано измененията в живота на обитателите на Югоизточна Европа да се приписват изцяло – за посочения преходен период – на нашественици-индоевропейци.

Сами по себе си миграциите и инвазиите са недостатъчни, за да обяснят цялата сложност на етногенетичните процеси, всички най-съществени явления на народностното развитие през различните времена. Нещо повече, теорията за прекъсванията или – както е известна в науката – теорията за хиатусите

– без съмнение изхожда от предварителната, умозрителна, но и погрешна предпоставка, че само определен етнос е носител на определени белези на културата. По този начин в по-старата историография нахлуващите индоевропейци, на които се приписват промените, се наричат с различни имена според възприетата от авторите и от школите терминология, но най-често арии или индо-германи. Точно тяхната поява се приемаше за начало на индоевропеизацията на местното заварено население.

Реалността обаче не трябва да се приема еднозначно, а пъстроцветието на нейната мозайка опира до съществуването на обширна етнокултурна, контактна зона, където процесите и техните взаимодействия не само се намират на почти еднакво или поне на сходно равнище на развитие, но и на тази основа се индоевропеизират и придобиват онези белези, които могат да се определят като индоевропейски. В този смисъл идеята въображаемата прародина на индоевропейците да се локализира в един точно определен район просто не може да бъде защитена.

Тя се отхвърля решително след големите открития в областта на археологията и на лингвистиката, които разкриват друга етническа картина в Югоизточна Европа и в Егейския свят. Не е случайно и обстоятелството, че в съвременната книжнина прародината на индоевропейците се поставя на различни места – в Централна (Вътрешна) Азия, в Централна и Източна Европа, в Прибалтика, в Подунавие. Очевидно нейното точно местоположение е невъзможно да се открие, след като се установи, че освен Индия и Европа индоевропейци обитават също Мала и Предна Азия.

Направената констатация показва, че индоевропеизацията не е едно-, а е многоцентричен процес. Той се изживява от огромна маса население в Евразия, където едно от средищата е в Югоизточна Европа с Черноморския басейн и в Мала Азия с Анатолия до планината Тавър на юг. В тази обстановка въпросът за произхода на траките може да се анализира от позиция на схващането, че приемствеността и прекъсванията (хиатусите) са две взаимно свързани страни на измененията в

етнодемографската и в социалната структура на населението през древността. Тези промени са различни по сила и могат да са както постепенни и качествени, така и рязко да нарушават хода на историческото развитие.

1. ЕТНОГЕНЕТИЧНИ ХИПОТЕЗИ

Големият проблем за етногенезиса на траките и многобройните спорове за етническата принадлежност на страната се свеждат до няколко хипотези. Според някои археолози промените в живота, стопанството, бита на югоизточноевропейското население през т.нар. от тях преходен период към бронзовата епоха и разрушенията и пожарите, които се забелязват в редица селищни могили, се дължат на вероятно нашествие на номадски племенни групи, известно като „степна инвазия“.

Археологическата представа за новопоявилите се свежда в основни линии до характеристиката им като конни народи, които явно идват от север и североизток, т.е. от степните черноморски райони. Тяхното нахлуване към и на юг от Долния Дунав се счита за започване на индоевропеизацията на местното, автохтонно население. При това положение задължително се предполага постановката, че то е пред- или неиндоевропейско.

Този е пътят на обосноваването на т.нар. курганна теория, която носи името си според „индоевропейския“ обичай да се натрупват могили (кургани) над погребаните и към днешна дата има голяма популярност. Според нейната логика индоевропейците тръгват от прародината си в централноазиатските степи и се придвижват на запад, за да се появят в Евразия на последователни вълни именно между края на каменно-медната и началото на бронзовата епоха. Точно тези номади полагат началото на индоевропеизацията на Балканите.

Наистина сега е времето, когато от живота изчезва пищно рисуваната керамика, плод на игриво художествено и на дълбоко смислово идеологическо съдържание. На нейно място се

появяват нови сферообразни съдове с къси шии и с косо отрязани устия и въобще разликата е особено чувствителна и във форми, и в украси. Липсват и характерните за каменно-медната епоха човешки статуйки (идоли).

Измененията в планировката на жилищата и смяната на погребалните обичаи също не могат да се отречат, защото до този момент мъртвите се погребват със свити по посока на главата колене (хокери), а точно такова нещо не е открито досега през бронзовата епоха. В пантеона все по-осезателно се наблюдава присъствието на „индоевропейски“ мъжки божества, които започват да преобладават над преклонението към многовариантните Велики богини-майки на завареното и следователно „неиндоевропейско“ население, засвидетелствани чрез изобилието на женски статуетки в най-различни пози и варианти.

Всички тези белези и въобще промените в културата, които се откриват с методите на археологията и се отнасят към новопоявилите се етнически съставки, подкрепят предположението за нашествие на номадски племенни групи, които идват от североизток. Те прекъсват приемствеността в живота на населението на редица места, а на други причиняват размествания и принуждават обитателите на селищата да търсят нови местоживелища.

Несъмнено тези миграции и инвазии променят социално-икономическата действителност в земите на юг от Карпатите и поставят началото на нова епоха, като въвеждат бронзовата сплав във всеобща употреба. Сборното наименование на тези хора ще стане известно по-късно в изворите на писаната история като „траки“, докато за момента в най-добрия случай те могат да се определят като „прототраки“ или „пратраки“.

Разбира се, всяка теория има своите достойнства и стабилни подкрепи, но така накратко изложената е твърде уязвима в основните си аргументи. Най-напред могилите и тяхното насипване са познати в цяла Евразия. Те са нещо естествено и са известна практика в зоната на Егеида с нейните острови и нищо не доказва по-ранното им датиране на изток и по-късното на запад, за да се потвърди пътят на разпространението им

чрез гласъците на вълни на степните номади. Още по-просто казано, тяхното нашествие не е причина за издигането им.

Не по-малко важен е фактът, че през цялата античност Великата богиня-майка остава главното божество на траките. Независимо от присъствието и на мъжки богове в религията им, дори на фигурата на вездесъщия Върховен бог и на почитта към него, тя е центърът на вярата и продължава да определя ритъма на действителността под различни имена-прозвища като Бендида, Котито, Зеринтия, Брауро, Хипта, Миза и др. Неотчитането на тези обстоятелства налагат и присъствието на едно пред- или на неиндоевропейско население в земите, които движението обхваща, и предпоставят изводите, вместо да ги извлекат от наличните данни.

Други археолози са на мнение, че между каменно-медната и бронзовата епоха има непрекъсната връзка, каквото впрочем е положението и с новокаменната и каменно-медната култура. Открити на много места в България, особено по долината на р. Марица, като например селищните могили при Нова и Стара Загора (Карановската и Азмашката), те не са изолирани и имат преки взаимодействия с околните земи на Балканския полуостров и в Предна Мала Азия, които и през следващите епохи никога не прекъсват.

Приемствеността между културните пластове не е нарушена, предишните селища не са повсеместно изоставени и общо взето целият обширен ареал не претърпява коренна промяна на населението. То нито е тотално унищожено, нито е масово изतिकано или претопено от новодошлите индоевропейци. Както обикновено става, на едни места животът наистина прекъсва, но на други той продължава, а сложността на картината се формира вследствие на вътрешни размествания и движения.

Наистина, ако появата на миграционни групи в някои райони и за някои археологически обекти е сигурно засвидетелстван факт, същата доказателствена стойност носят и откритията, че в редица селища съществува пряка приемственост между каменно-медните и бронзовите пластове, т.е. резултатите от разкопките не предоставят данни за хиатус, за

дълбоки и мащабни преобразувания, за дебелослойни останки от разрушения. Наблюденията са особено красноречиви за онези селищни могили, които се намират на юг от Стара планина.

Така например стратиграфията на раннобронзовото селище при с. Езеро, Новозагорско, не поддържа тезата за преувеличената миграция на степните племена, която изцяло преобразува културата в обширни области на Югоизточна Европа. Голямата селищна могила при с. Караново, Новозагорско, също е внушително доказателство за непрекъснатостта на живота във всичките му прояви от ранната новокаменна до ранната желязна епоха включително. За нейните обитатели е недопустимо да се търси тяхната далечна прародина.

Липсата на прекъсвания в историко-материалните слоеве и следователно в етногенетичните процеси предполага, че отделните племенни общности не изгубват облика и характеристиката си. Те следват вътрешните закономерности на своето развитие дори при случаите, когато се допуска появата на номади. Сега нашествието им се приема в ограничени размери и очевидно не променя картината по отношение на земите на юг от Стара планина.

Без да се отричат миграциите е необходимо да се подчертае, че да се схваща хиатусът като повсеместна и поголовна катастрофа е също толкова пресилено и абсурдно, колкото и да се мисли, че приемствеността непременно върви по пряка линия. В историческата действителност неизменяема, статична етническа структура не съществува. Появата на пришълци при прехода към бронзовата епоха е регистрирана не само в обекти от Северна и Североизточна България, но и на юг в селищните могили между Стара планина, Родопите и Егея, а и в самата Гърция. Всъщност процесът на съчетаването на заварената и на внесена археологическа култура предполага продължителното етнокултурно стабилизиране на общностите в бъдеща Тракия.

В случай, че се абсолютизират, двете археологически хипотези могат остро да се противопоставят, като всяка една от тях претендира да се наложи като генерална схема за протичане на етногенетичните процеси. В тази атмосфера е ясно, че

само чрез своите методи археологията е неспособна да отговори на въпроса от какъв произход е населението на Балканския полуостров и по-специално в неговата северна част, където по-късно се налага наименованието „траки“. От значение за решаването на проблема са наблюденията на лингвистите.

Като се опира на тракийските езикови остатъци и особено на данните от топонимията, която поне засега не разкрива пред или неиндоевропейския характер, езиковедите решават въпроса за произхода на траките и за етническата същност на населението в границите на Европейския Югоизток с Мала Азия без намесата на преселници – номади. Те поддържат тезата за автохтонността на тракийското население още от времето на новокаменната епоха – според тях VI хил.пр.Хр. Следователно коренните жители на същинска Тракия са хора с индоевропейски произход, а техните отделни племенни общности се оформят чрез вътрешни размествания и движения, в които миграциите играят допълнителна роля.

В действителност дотолкова, доколкото установените от археологическите разкопки хиатуси нямат характера на повсеместен и на всеунищожителен етнически, стопански, обществен и културен катаклизъм, не може да не се мисли за съществуването на един автохтонен субстрат население, което оцелява и през II хил.пр.Хр. Това местно народностно развитие се осъществява на базата на индоевропейски слой обитатели, които покриват цялата огромна територия на юг от Карпатите с Балканския полуостров, егейските острови, Мала Азия, части от Предна Азия и Кавказко-Черноморския басейн.

Този път лошото е, че всяка лингвистична теория изрично предпоставя обособяването на племена чрез езиците им още през праисторията – нещо, което не е допустимо. По правило за древността не могат да се приложат етноопределящи категории. Установено е още, че дори езикът не е етноопределящ белег, камо ли когато думата е за такава отдалечена епоха.

Съществуват също възможности лингвистическите (по-неже има и изследователи, които считат, че в най-древните езикови остатъци съществува и неиндоевропейски субстрат) и археологическите хипотези да се комбинират и те не са про-

пуснали да се развият в науката. Първата от тях, най-спорната и най-недостовърната, приема археологическата постановка за прекъснатото културно-историческо развитие и предполага, че интересуваният ни ареал първоначално е обитаван от пред или от неиндоевропейско население. То е отчасти заличено и претопено в началото на бронзовата епоха от новопоявилите се индоевропейци.

Предлаганата теория не може да издържи, тъй като, за да се установи присъствието на неиндоевропейци, това трябва да се направи въз основа на езиков материал с такъв характер, а той така или иначе тук липсва и неговото наличие не ще се докаже и занаяпред. Въобще в Югоизточна Европа не се откриват сигурни следи от не- или от доиндоевропейска топонимия и явно представата за нашествие на маса преселници, които с военен удар коренно променят организацията на живота и ликвидират чрез унищожение или чрез асимилация заварените обитатели, не е вярна. При този начин на мислене обаче траките са не други, а новодошлите индоевропейци.

Втората хипотеза съчетава концепцията на археолозите за непрекъснатото културно-историческо развитие и пледира, че в земите южно от Карпатите от исконни времена живее индоевропейско население. От него се запазват най-древните езикови остатъци в топонимията. Тези хора не са изолирана група индоевропейци сред масата на неиндоевропейците, а точно обратното. Те оформят клон на индоевропейската народностна общност в цялото пространство и са единствено достоверно документирани в изворовия материал от всякакво естество. Именно върху основата на този компактен автохтонен слой се разгръщат всички главни етногенетични процеси. Несъмнено при този вариант траките са несменилото се индоевропейско население.

Третата хипотеза изхожда също от археологическото схващане за хиатусите и предлага възможността върху първоначално съществуващите индоевропейски обитатели да се наслоява друго, придошло индоевропейско население – хора, които с течение на столетията изживяват етническото си, икономическо и духовно сливане и впоследствие вече носят

наименованието „траки“. Подобна постановка не изключва миграционните вълни, които не носят непременно етнически, социален, политически и културен погром, но и не могат да се разглеждат като фактор с кардинално значение за създаването на етническия облик. Смесването на завоевателите с близките до тях местни жители е по-скоро взаимопроникване и взаимодействие на поведения и на начина им на мислене.

Трябва да се знае, че едно население по принцип не може да бъде унищожено до крак. То може да претърпи човешки щети, части от него да се изселят, но в основата си масата остава и постепенно се слива със завоевателите. Много традиции в бита и в духовната сфера, които продължават да съществуват и да се възприемат от новодошлите, са добро доказателство за казаното. При това положение правилото е, че всяко древно население е многосъставно и многослойно и се намира в постоянен процес на консолидация.

2. НАИМЕНОВАНИЕТО „ТРАКИ“

Следователно индоевропеизацията на местните обитатели действително започва през новокаменната и върви по възходяща линия през каменно-медната епоха. На границата края на IV и началото на III хил.пр.Хр. ходът ѝ се ускорява от проникването на други индоевропейски или индоевропеизирани племенни състави. Миграциите на конните номади, които се вместили в празните пространства на обозначената територия и сред завареното население, главно на север от Стара планина, е вътрешно движение с вход от черноморските степи на юг покрай западния бряг на Черно море към Средиземноморието.

Въпреки неизбежните сблъсъци местното население не е унищожено, нито пък е асимилирано, а заедно с придонското започва демографското си и етнокултурно прегрупирание. Поставено е началото на дълъг етногенетичен процес. Неговата постепенност е добре засвидетелствана от проучва-

нията на пластове от ранната бронзова епоха в селищните могили. Още тогава започват да се очертават особеностите на етнокултурните зони на север и юг от Стара планина и в Мала Азия. Към времето на писаната история тези отлики се открояват съвсем ясно и позволяват още по-изявено райониране и дори микрорайониране във всяко едно отношение.

В началото на бронзовата епоха индоевропеизацията получава силен тласък поради вътрешноплеменните движения и размествания, а и заради контактите със Средна Европа по течението на р. Дунав. Този е пътят, по който към средата на II хил. пр. Хр. за пръв път се появява етнонимът „траки“. Приблизителните граници на процеса, в който се образува относително консолидираната тракийска народност, са Карпатите на север, двуречието Днепър-Днестър на североизток, двуречието Вардар-Струма на запад, линията на островите Тасос-Самотраки на юг и хелеспонтийското крайбрежие със Северозападна Мала Азия на югоизток.

При такава постановка на проблематиката приемствеността и прекъсванията не трябва да се противопоставят и при прехода между бронзовата и желязната епоха. Те са диалектически свързани и образуват мощното течение на историческия живот. XIII в. пр. Хр., или епохата на Троянската война, изглежда водоразделната граница, от която насетне етногенетичните процеси се разгръщат на фона на дълбоки промени, на силни миграции и на вътрешни размествания. Започва огромно раздвижване, известно като „второ голямо“ или егейско преселение на народите. То окончателно оформя етническата структура на местните обитатели и определя картата на разположението на нейните компоненти.

Масовото въвеждане на желязото във всички отрасли на производството и осмислянето на преимуществата на новия метал променят стопанския облик, стимулират движенията на редица племена, насърчават ги да разширят обработваемите земища, подтикват ги към източниците на суровини – преди всичко на метали, към заселване в нови и подходящи места.

Масовите придвижвания на племенните състави заемат широк фронт, обхващат обширен географски ареал, дори

довеждат до унищожаването на хетската държава. Най-значителните им последици са вътрешните движения на дорийците. Те бележат края на ахейските царства и проникването на племената, познати като „морски народи“, чак до Египет.

Южнокарпатските земи са също сериозно засегнати от тези явления. В края на II и в началото на I хил.пр.Хр. тракийските племена се разместват вътрешно, разселват се и се наместват, за да ги заварим през VII–VI в.пр.Хр. установени върху самостоятелни територии, където ги чака новата им съдба, която и по-нататък не ги оставя спокойни. Сnižаването на равнището на живота и на културата на границата между бронзовата и желязната епоха не бива да се схваща като белег на социално-икономически упадък. То е временен резултат на дълбоките промени, които се извършват поради цялостното преустройство на икономиката на основата на новия метал.

По логиката на изложението вече е уместно да се зададе въпросът какво собствено трябва да се разбира под събирателното наименование „траки“? Терминът се появява за пръв път у Омир във втора песен на „Илиада“ и обозначава населението на Тракийския Херсонес (дн. Галиполски полуостров) като „траките, които буйно течащия Хелеспонт (Дарданелите) обгражда“. Неговото съдържание обаче не съпада с онази действителност, с която археолози и лингвисти наричат населението от средата и края на IV хил.пр.Хр. насетне. То не отговаря и на митологическите версии, и на ранната проза и с незначителни изключения е непознато на Херодот и Тукидид.

Очевидно за вековете до късната бронзова епоха – XVI–XII в.пр.Хр., към които хронологически се отнасят стиховете от втората песен на поемата, терминът „траки“ и напълно условен. Разбира се, сам по себе си той посочва многобройно население в обширните пространства, групирани предимно между Карпатите и Егеида с прилежащите острови, както и в Северозападна Мала Азия, и е натоварен с близки или съсходни характеристики за всички най-важни моменти от развитието си. За съжаление с него все още не може да се означа оформена етническа общност и поради тази причина за тези

времена много по-подходящо е използването на понятието „прототраки“, което е за предпочитане пред „пратраки“.

Всъщност етнонимът „траки“ е грецизирана форма на местно тракийско име. Според едно от тълкуванията в йонийски и по-късно в атически език той има първоначален смисъл „смел“, „храбър“, „дързък“. Но през класическата епоха по законите на народното елинско етимологизуване терминът получава коренно противоположно значение, а именно „остър“, „див“, „груб“, „суров“, „необуздан“ – нещо съвсем естествено за представата, която гърците изграждат за северните си съседи. Разчитането не стои стабилно според лингвистичните закони поради факта, че езиковият контакт става през VI в. пр. Хр. при атинската колонизация на югозападното тракийско крайбрежие заедно с планината Пангей при управлението на Пизистрат. То не е достатъчно издържано и не може да се подкрепи с необходимите доводи и историографски.

Локализацията на Омир обаче в района на Хелеспонта е твърде вероятна, защото присъствието на траките по европейския и по малоазийския му бряг е сигурно засвидетелствано. Точно в зоната на пролива би могла да се предположи и грецизацията на тракийското име. Някои изследователи мислят, че в случая става дума за тракийското племе травси, но и това не е сигурно, понеже то не позволява да се намести на картата по какъвто и да е начин.

При всички положения (такъв е и принципът) първоначално терминът „траки“ означава отделно племе или определена племенна група и едва впоследствие се разпростира върху целия етнически масив. В представите на гърците това става чак след VI и през V в. пр. Хр. Те вече напълно възприемат северните си съседи като обособено население със свой език, начин на живот, религия, със социални, политически и държавни институции, които се различават от техните. Самите траки, това огромно население по цялата обширна територия на диаспората, не успяват да достигнат до съзнанието за единна народност. Редките случаи, при които те започват да изпитват чувството на общност, се долавят само във върховите моменти на политическо напрежение.

3. ТРАКИЙСКА ДИАСПОРА

Географският обхват на тракийската диаспора, който вече е известен, е относително обособено материално единство със свои закономерни явления и процеси. В хода на историческото развитие на тракийските племена се отделят ясно три основни пласта на това разселване (разсейване), които се различават добре поради различните си типологически белези.

Първият, най-древен слой, се отнася за времето от средата на II хилядолетие до XII в. пр. Хр. Датировката е условна, тъй като най-ранните сигурни свидетелства за траки се срещат върху паметници от о. Крит и от Пелопонес с линейните А и Б писмо. Текстовете представят ахейски (микенски) форми на тракийски лични имена като Питаκος, Биза (Бузас), Диза и на тракийски племенни имена като одриси и тини.

С образуването и укрепването на елинската етнокултурна общност езиковите следи за траките постепенно се губят. Те решително са изгласкани от юг на север или са претопени сред наложилия се гръцки свят. В хода на този процес траките изчезват и от Средна Гърция – от областта Давлида във Фокида, където властва легендарния им цар Терей, от Беотия, от района около Делфи, от островите Лемнос, Тасос, Самотраки, Имброс. Същевременно в Мала Азия вътрешното развитие и етнокултурното обособяване на тракийските племена, а не тяхното преселение към тази зона, стабилно засвидетелстват тракийските етноними мизи, фриги, витини, дардани, мигдонни от и след края на II хил. пр. Хр.

Явно при оформянето на този пръв пласт на тракийската диаспора разселването се осъществява в рамките на балканско-малоазийската територия. То е вътрешно по отношение на цялостния тракийски етнически състав и става чрез областни племенни размествания и прегрупирания. В навечерието на желязната епоха те зачестяват най-вече поради икономически причини. Именно сега се очертава приблизителната карта на местоживелищата на тракийските племена такава, каквато ще я завари епохата на писаната история през VI–V в. пр. Хр. Започват да се долавят и присъщите признаци на тракийската етнокултурна общност.

Вторият пласт на диаспората обхваща времето на македонския цар Александър III Велики (336–323 г.пр.Хр.) и неговите следовници. Характерното сега е, че в армията на Александър, а сетне и във войските на Диадохите и на Епигоните масово участват тракийски бойци. Те са или наети, или набрани и обикновено попълват контингенти от лека пехота или от лека конница.

Практиката да се служи на отделни пълководци, да се постъпва в рекрутите на Птолемеите или на Селеквидите не престава. По правило в новите малоазийски, египетски и азиатски владения траките, които участват в армиите, образуват селища на военни колонисти – компактни землячества с поземлен общинен статут. Там те имат земя и средства за производство и ревниво пазят своя език, нрави и обичаи, своите култове към отечествените божества.

Третият, последен пласт на тракийската диаспора, съвпада с римската епоха на I в.пр.Хр. – I в.сл.Хр. заради честите и многобройни набори на траки за римската армия и заради заробването на покореното население. Бойци и роби, изведени силом от страната, се срещат и в източните дялове на Империята, но големите потоци са насочени към западните провинции. Първоначално военнослужещите траки попълват отделни армейски корпуси, каквито са алите и кохортите. От времето на император Хадриан (117–138) те участват и в легионите, защото именно тогава се разрешава тези военни единици да се съставят и от неиталийци.

4. СОЦИАЛНО-ПОЛИТИЧЕСКА ДЕЙСТВИТЕЛНОСТ

Животът на населението в южнокарпатските земи се изучава чрез археологическите разкопки на селищните могили, които имат хилядолетно съществуване. В днешните български земи са известни над 400 такива обекти, но техния брой и занаят ще расте. Тук е мястото да се каже, че на IV хил.

пр.Хр. принадлежи уникалният „златен“ некропол от каменно-медната епоха от околностите на гр. Варна. Сензационното откритие изведнъж промени мнението, че Югоизточна Европа и прилежащият към нея Балкански полуостров трябва да се считат за една от покрайнините на древния цивилизован свят, чиято люлка са долините на големите реки – Нил и Тигър и Ефрат (Двуречието).

Оказа се също, че Варненският некропол с неговия загадъчен ритуал на „символични гробове“ (кенотафи), в които са намерени много златни украшения – скиптри, жезли, човешки маски и други уникални изделия – е дело на местни племена. Рязката отлика в гробния инвентар разкрива силно изразена имуществена диференциация и не може да се отнесе в рамките на един род, племе, та дори и на племенна общност. Всичко навежда на мисълта, че родовообщинният строй е вече изживян, а за обществото са характерни ранни държавни отношения.

Набелязаният процес е в сила и спрямо преходния период от каменно-медната и особено през бронзовата епоха. Нашествието на степните номади към Долния Дунав ускорява неговото развитие, внася промени в стопанството и във всекидневието, най-вече в средните и североизточните дялове на Балканския полуостров. На тези хора се дължи появата на коня и на колата (макар че и това не е сигурно и се спори, тъй като през III–II хил.пр.Хр. колесницата и конят са познати на хетите в Мала Азия).

През тези времена завършват отделянето на земеделието и на животновъдството, обособяването на занаятчийството и на търговията – обстоятелство, което в професионален смисъл довежда до обществени разлики и противоречия между тези, които обработват земята, и тези, които усвояват метали-те. Противопоставянето се долавя и между очерталите се групи на родовите първенци и на общинниците – производители като цяло.

Ако селищните могили са срещат в Тракийската низина и в североизточните области, в районите на северозапад и запад селищата са по-различни. Те изникват по високите плата или на природно, естествено укрепени, труднодостъпни места

и възвишения най-вече поради преобладаващата роля на животновъдството в битата на тези хора, принудени непрестанно да се движат.

Съществена промяна в системата настъпва през късната бронзова епоха, когато по цялата територия на Европейския Югоизток могилиците са напуснати, а новите селища се изграждат в равнините и долините. Напрегнатата военнополитическа обстановка, нарастването на населението и на трудовата му производителност усложняват картината и довеждат до сериозни обществено-икономически и политически промени.

Най-важният резултат от тях е постепенното разлагане на родовообщинното устройство, началото на прехода от патриархално-родовата към териториално-съседската община и бавният процес на консолидация на новата общинна форма. Най-ясно процесът на разпадане се долавя към средата на II хил. пр. Хр. и се извършва върху цялата територия на тракийската диаспора. Самите общини излъчват групите на родовата аристокрация и на масата на общинниците, били те селяни или занаятчии.

Първата набира мощ по пътя на открит грабеж и насилие и по силата на родовата традиция скупчва в ръцете си всички ръководни функции – военни, жречески, съдебни. Втората е в противовес на тези първенци, които съсредоточават средствата за производство в свое владение, сдобиват се с най-голямата част от бойната плячка, обграждат се с разкош и със съкровища.

Социалната диференциация личи добре от резултатите от разкопките на проучените селища и жилища, демонстрира се чрез образци на керамиката и чрез погребалните обичаи, чрез притежанието на оръжия, на скъпи, луксозни изделия, на култови предмети. В това отношение е показателен примерът със знаменитото 12,5 килограмово съкровище от с. Вълчитрън, Плевенско, от XVI–XII в. пр. Хр. – изключителен златен сервиз, собственост на виден аристократ.

На фона на рязкото съсловно разслоение израства и фигурата на племенния вожд. Той стои начело на военнополитическата организация и предвожда аристократичния елит.